

dieną laikraštyje „Saulė“ pranešama apie J. Montvilos atsistatydinimą¹⁴.

1897 m. redaktoriumi pradeda dirbti vienas iš leidėjų – A. Milukas, jau baigęs Kunigų seminariją. V. Biržiška¹⁵ rašo, kad 1897 m. 1–26 numerius redaguoja J. Montvila, o 27–53 numerius – A. Milukas. Bet apie J. Montvilą neužsimena nei „Lietuvių enciklopedija“¹⁶, nei V. Biržiška „Lietuvių bibliografijoje“¹⁷ (abu šaltiniai mini tik A. Miluką). Laikraščiuose apie J. Montvilą, kaip „Garso Amerikos lietuvių“ redaktorių, žinių taip pat nėra, tik 1899 m. yra dvi žinutės¹⁸, kuriose pranešama apie buvusio redaktoriaus išvykimą iš JAV, bet iš jų neaišku, kada J. Montvila buvo redaktoriumi.

1897 m. laikraštyje „Vienybė lietuvininkų“¹⁹ yra J. Kazakevičiaus žinutė, kurioje pranešama, kad A. Kaupas atsisakė Tėvynės mylėtojų draugijos literatūrinės komisijos vadovo pareigų, todėl į jo vietą „apsiėmė patarnauti [...] V. Stagaras [V. Šlekys], redaktorius „Garso“. Tačiau J. Kazakevičius galėjo ir nežinoti, kad V. Šlekys buvo atsakomasis redaktorius.

Pagal V. Biržiškos knygą „Lietuvių bibliografija“, V. Šlekys atsakomasis redaktorius buvo iki 1898 m. kovo 31 d. (Nr. 13). Aprašant 1897 m. laikraštį „Garsas Amerikos lietuvių“ pastebėta, kad laikraščio metrikoje V. Šlekys (V. Stagaras), kaip atsakomasis redaktorius, pažymėtas tik nuo birželio 12 dienos numerio²⁰, o apie A. Miluką pateikta pastaba, kad jam galima siųsti korespondenciją, skirtą laikraščiu. Tokia praktika buvo įprasta to meto spaudoje, kai pats redaktorius gaudavo visą laikraščiu skirtą korespondenciją. A. Milukas, kaip laikraščio korespondencijos gavėjas, minimas nuo 3 iki 32 numerio, vėliau metrikoje rašoma, kad visa korespondencija turi būti siunčiama „Garso“ spaudos bendrovei. Todėl būtų galima teigti, kad A. Milukas redaktoriumi buvo nuo pat 1897 metų pradžios. Greičiausiai V. Biržiška knygoje „Amerikos lietuvių spauda 1874–1910“ suklydo, kad J. Montvila 1897 m. redagavo 1–26 numerius, nes daugiau niekur tai patvirtinančių žinių rasti nepavyko.

1898–1899 metais laikraštį redagavo keli redaktoriai: A. Milukas, V. Matulaitis, o nuo 1898 m. lapkričio 24 d. iki 1899 rugpjūčio 3 d. – B. Žindžius²¹. Nei „Garse Amerikos lietuvių“, nei kituose to meto laikraščiuose aptikti žinių apie redaktorių nepavyko. Tik 1899 m. yra dvi jau cituotos žinutės apie buvusio laikraščio „Garsas Amerikos lietuvių“ redaktoriaus J. Montvilos išvykimą į Angliją.

Iš aptartų šaltinių matyti, kad laikraščio „Garsas Amerikos lietuvių“ redaktoriais dirbo: nuo 1894 m. spalio 2 d. iki 1895 m. sausio 15 d. – K. Senkus; nuo 1895 m. sausio 24 d. iki vasario 21 d. – J. Ramanauskas; nuo 1895 m. vasario 28 d. iki rugpjūčio – J. Stupnickas. Kas redagavo nuo 1895 m. rugpjūčio iki 1896 m. birželio 23 d. nepavyko nustatyti. Nuo 1896 m. birželio 26 d. iki metų pabaigos redagavo V. Matulaitis, nuo 1897 iki 1898 m. pradžios – A. Milukas, vėliau – vėl V. Matulaitis, o nuo 1898 m. lapkričio 24 d. iki paskutinio numerio 1899 m. rugpjūčio 3 d. – B. Žindžius.

UDK 002.2(474.5)(091)

Vilčių teikiantis leidinys

Sigitas NARBUTAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius, el. p. narbutas@lti.lt.

Lietuviškieji slapyvardžiai : lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas / Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; sudarė ir parengė Jonas Mačiulis ; projekto vadovė Regina Varnienė ; redagavo Virginija Savickienė ; dailininkė Elona Marija Ložytė. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2004. – T. 1-2.

Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečio minėjimo metais buvo surengta daug konferencijų, parodų ir konkursų, netgi inicijuotas kelių paminklų kūrimas, o svarbiausia – buvo parengta ir išleista nemažai reikšmingų publikacijų: monografijų, dokumentų, straipsnių rinkinių, spaudos draudimą panaikinti siekusių Lietuvos šviesuolių raštų ir t. t. Iš visuomenės dėmesį patraukusių šiai progai skirtų leidinių galima paminėti Antano Tylos sudarytą dokumentų rinkinį *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*¹, Almos Lapinskienės sudarytus, o Ilonos Čiužauskaitės parengtus Petro Vileišio *Rinktinius raštus*², straipsnių rinkinius *Raidžių draudimo metai*³, *Žodžio laisvė*⁴, Benjamins Kaluškevičiaus ir Kazio Misiaus sudarytą vardyną *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904*⁵, Gedimino Ilgūno knygą *Knygnešių keliais*⁶, autorių kolektyvo parengtą literatūros rodyklę *Vincas Kudirka*⁷ ir kt.

Visus šiuos leidinius finansiškai rėmė Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečio minėjimo komisija, dėl suprantamų priežasčių nuo 2005 m. pradžios pakeitusi pavadinimą. Mat pasibaigus vieno reikšmingo įvykio metinėms veikia prasideda kiti jubiliejiniai renginiai; visa tai sudaro valstybės puoselėjimo

reikalingą lietuvių moderniosios kultūros tradiciją, tad ir minėtasis kolektyvas nuo 2005 m. pradžios vadinasi Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija.

Šios komisijos paramos dėka buvo išleistas kol kas reikšmingiausias iš visų pasirodžiusių leidinys – *Lietuviškųjų slapyvardžių sąvadas*. Tai stambus dviejų tomų veikalas, apibūdinantis 8190 autorių ir apimantis 30 950 slapyvardžių. Jo pirmajame tome pateikiami bendriausi duomenys apie slapyvardžiais pasirašėjusius autorius (pavardės, kitos jų formos, vardai, gyvenimo metai, veiklos pobūdis) bei išvardijami visi žinomi jų slapyvardžiai. Ne visų autorių duomenys išsamūs, kartais sąvade pateikiama tik pavardė ir vardo pirmoji raidė. Šio leidinio rengėjus galima suprasti, nes jie neapsiribojo tik žinomais autoriais, o įtraukė visus, pasirašiusius slapyvardžiais. Tačiau laikui bėgant mūsų žinios apie praeities kūrėjus gausėja, duomenų atsiranda vis daugiau, todėl ilgainiui ne vieno autoriaus biograma, taip pat ir aptariamo veikalų duomenų bazė dar pasipildys.

Antrasis veikalas tomas yra didžiulis: jame 1168 puslapiai. Tokią apimtį sąlygojo itin gausi čia pateikiama medžiaga. Kiekvieno slapyvardžio aprašą sudaro, be paties slapyvardžio, dar keli svarbūs elementai: autorius,

slapyvardžiu pasirašyti kūriniai ir vienas šaltinis, atrinktas iš daugelio jį identifikavusiųjų. Kiek buvo įdėta darbo, rengiant šį tomą, liudija įspūdingos apimties šaltinių (archyvų, rankraštytų, knygų, periodinių leidinių), iš kurių paimitos žinios apie slapyvardžius, sąrašas. Beje, slapyvardžių aiškinimo šaltiniai, kaip ir daugelis kitų slapyvardžius liečiančių klausimų (jų samprata, vartojimo priežastys, darybos principai ir formos, lietuvių kulturologų ir bibliografų atliktas darbas identifikuojant ir įprasminant juos), išsamiai aptarti turiningame *Sąvado* sudarytojo dr. Jono Mačiulio straipsnyje, publikuotame veikalų pirmajame tome.

Slapyvardžių vartojimas kiekvienos tautos raštijoje būna susijęs tiek su bendro pobūdžio priežastimis, tiek su paskiros valstybės ar kurios nors (religinės, politinės, ekonominės, kultūrinės ir pan.) bendrijos egzistavimo ypatybėmis. Iš bendrųjų tokios raiškos motyvą lemiančių priežasčių galima nurodyti, pavyzdžiui, kai kurių vienuolių regulose įrašytą reikalavimą vienuoliui ką nors publikuojant nurodyti savą asmenį žyminčio vardo ar pavardės. Dėl to, pavyzdžiui, nemaža dalis jėzuitų parašytų ir Lietuvoje išspausdintų kūrinių pasirodė pseudonimais ar kitų asmenų pavardėmis. Itin iškalbingas čia Motiejaus Kazimiero

¹ Senkus, K.J. „Pašauktas redagavoti „Garsas Amerikos lietuvių“...“ // *Garsas Amerikos lietuvių*. – 1894, spal. 2 (Nr. 1), p. 4.

² Senkus, K.J. „Su šiuomi numeriu „Garso A.L.“ atsitraukiu nuo redagavimo šio laikraščio ...“ // *Garsas Amerikos lietuvių*. – 1895, saus. 15 (Nr. 3), p. 20.

³ Biržiška, V. *Lietuvių bibliografija*. – Kaunas, 1929. – D. 3, sklt. 897.

⁴ *Garsas Amerikos lietuvių* // *Garsas Amerikos lietuvių*. – 1895, saus. 15 (Nr. 3), p. 20.

⁵ *Mieli brolei!* // *Garsas Amerikos lietuvių*. – 1895, saus. 24 (Nr. 4), p. 25.

⁶ Biržiška, V. *Lietuvių ...*, sklt. 933.

⁷ Biržiška, V. *Lithuanian publications in the*

United States, 1874-1910 = Amerikos lietuvių spauda, 1874-1910. – Chicago, 1994. – P. 216.

⁸ „Kunigų kompanija fabrikacijos „Garsas Liet. A.“ Shenandorije prastojo zecerių, o galiaus ir redaktoriaus ...“ // *Nauja gadynė*. – 1895, Nr. 15, p. 12.

⁹ Biržiška, V. *Lietuvių ...*, sklt. 933.

¹⁰ Ten pat, sklt. 966.

¹¹ *Lietuvių enciklopedija*. – Boston, 1956. – T. 7, p. 28.

¹² Biržiška, V. *Lithuanian publications ...*

¹³ „Guodotiniems korespondentams pranešame ...“ // *Garsas Amerikos lietuvių*. – 1896, birž. 19 [Nr. 23], p. [4].

¹⁴ „P. Montvila prociauninkas no „Garso“ atstojo ...“ // *Saulė*. – 1896, liep. 9 (Nr. 28), p. [1].

¹⁵ Biržiška, V. *Lithuanian publications ...*

¹⁶ *Lietuvių enciklopedija ...*

¹⁷ Biržiška, V. *Lietuvių ...*, sklt. 1009.

¹⁸ „P. Jonas Montvila, buvęs „Garso A.L.“ redaktorius apleido Ameriką ...“ // *Garsas Amerikos lietuvių*. – 1899, bal. 6 (Nr. 14), p. 108.

¹⁹ „Buvęs Garso red. p. Jonas Montvila išvažiavo į Angliją ... darbuotis dėl labo tėvynės...“ // *Tėvynė*. – 1897, Nr. 4, p. 109.

²⁰ „Dėl tulų priežasčių ...“ // *J. – Vienybė lietuvininkų*. – 1897, rugpj. 4 (Nr. 31), p. 370.

²¹ Šlekys, V. „The Lithuanian weekly „Garsas Amerikos lietuvių“ ...“ // *V. Stagaras // Garsas Amerikos lietuvių*. – 1897, birž. 12 (Nr. 24), p. [2].

²² Biržiška, V. *Lietuvių ...*, sklt. 1047, 1080.

Sarbievijaus SJ (1595–1640) pavyzdys. Jo pirmosios knygos išėjo autoriais nurodžius Chodkevičiaus Kražių gimnazijoje besimokančią jaunuomenę, Kražių Apoloną, Vilniaus jėzuitų akademijos jaunimą ir netgi kai kuriuos konkrečius studentus⁸. Kitas autorius, Vilniaus akademijos profesorius Laurynas Bojeris SJ (1561–1619), garsiąją „Karolomachiją“ išleido prisidengęs savo studento Kristupo Zavišos (1576–1670) pavarde⁹. Gaila, bet šių, kaip ir kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės autorių, slapyvardžių *Sqvade* nerasime. To nereiktų laikyti priekaištu *Sqvado* sudarytojams. Mūsų galva, tai – viena iš kelių reikšmingų kryptų pildant duomenis apie visus Lietuvos, tiek senosios, tiek moderniosios, autorių slapyvardžius.

Kalbant apie senąją Lietuvą, būtų galima nurodyti ir pirmuosius žinomus asmenis, išradę slėpusius savo pavardes. Iš tokių paminėtinas vienas Pirmojo Lietuvos Statuto (1529) kūrėjų. Mat vieną iš Statuto priedų, žinomą „Goštautų panegirikos“ pavadinimu, pasirašė toks Deodatas Septenijus¹⁰. Už jo slėpiasi kol kas tik specialistams geriau žinoma asmenybė – kanclerio Alberto Goštauto sekretorius Bogdanas Semaška, 1530 m. pabaigoje rusėnišką Statuto tekstą išvertęs į lotynų kalbą¹¹. Turint prieš akis kone šimtmetį trukusius ginčus dėl Mykolo Lietuvos tapatybės¹² į *Sqvadą* galima būtų traukti tiek šį senosios Lietuvos politikos, kultūros ir raštijos veikėją, tiek gausius jo amžininkus ir dar gausesnius jo ipėdinius, žinia, pastarąjį žodį suprantant atsidedimo kultūriniam, religiniam ir visuomeniniam darbui prasme.

Žodžiu, *Lietuviškųjų slapyvardžių* sąvadas tarsi koks dviveidis Janas, žvelgiantis iš praeities į ateitį, dar turi atsigręžti į daugiatautės multi-konfesinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą. Ir ne tik į jį. Galima pagalvoti apie duomenų bazės pildymą medžiaga iš laikotarpio po 1990 metų. Mat iš pastarojo laiko taip pat turime apščią slapyvardžių. Pavyz-

džiui, galima nurodyti Darių Ylekį. Prisdengdamas šia pavarde, kūrinius publikuoja vienas gerai žinomas šių dienės Lietuvos rašytojas. Ir jis, ir kai kurie kiti mūsų amžininkai taip elgiasi irgi dėl bendro pobūdžio priežasčių, puikiai aptartų minėtame J. Mačiulio straipsnyje.

Sqvadas apima daugiausia tokią medžiagą, kurios atsiradimą nulėmė kitos – specifinės – Lietuvos istorijos priežastys. Iš tokių galima nurodyti spaudos draudimą ir lietuvių inteligentų raišką sudėtingomis to draudimo sąlygomis. Didelę *Lietuviškųjų slapyvardžių* suregistruotos medžiagos dalį kaip tik ir sudaro to laikotarpio anonimai (gr. an- „ne“ ir onoma „vardas“) bei gausūs ir įvairūs pseudonimai (gr. pseudos „melas“ ir onoma „vardas“), kuriais anuomet dangstėsi įvairių socialinių sluoksnių, konfesinių grupių lietuviškos spaudos kūrėjai ir jų talkininkai.

Tragizmo, kovos, ištvėmės ir pergalės ženklais pažymėtas spaudos lietuviškais rašmenimis draudimo laikas visapusiškai yra įvertinę žymūs Lietuvos mokslininkai: istorikai Vytautas Merkys, Antanas Tyla, Antanas Kulakauskas, knygotyriminkai Domas Kaunas, Leonas Gudaitis, netgi politikos veikėjai, pavyzdžiui, Vytautas Landsbergis.

Lietuviškųjų slapyvardžių sąvado 1-ajame tome publikuojamas Antano Tylos straipsnis glaustai apibūdina spaudos draudimo priežastis, caro valdžios taikytas represijos priemones, lietuvių tautos pasipriešinimą caro užmačioms bei taikią kovą su jomis – slaptą lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis leidimą ir daraktorių bei knygnešių pasiaukojimą. Straipsnis tarsi įveda į aptariamą knygą pasaulį, leidžia apčiuopiamiau suvokti slapyvardžių vartojimo priežastis tuo laikotarpiu, suprasti jų turinį ir formas. Kartu profesorius skatina neužsisiklęsti praeities kiaučė, o ieškoti sąsajų su dabartimi. Pradėdamas savo įvadą, A. Tyla taikliai nurodo: „Mes gyvename XXI amžiuje – žinių visuomenės am-

žiuje. Mūsų akyse vyksta milžiniškas žinių ir informacijos sklaidos tobulėjimas. Besiformuojančios Europos Sąjungos politika dėl informacijos sklaidos ir jos santykio su įvairių tautų kalbomis yra labai aiški ir racionali – informacija turi būti prieinama ir suprantama“¹³. Žodžiu, mūsų istoriniai, bibliografiniai darbai turi turėti ne tik tiktai paminklinę reikšmę. Jie turi daryti įtaką dabarčiai ir ateičiai. Reikia tikėtis, kad sparčiai leidžiami Lietuvos nacionalinės bibliografijos tomai, taip pat prie jų besiliejęs *Lietuviškųjų slapyvardžių* sąvadas yra ir ateičiai liks Lietuvos mokslą, meną ir kultūrą modeliuojantys, gyvybingai veikiantys ir kuriantys artefaktai.

Lituanistikos plačiąja žodžio reikšme plėtra, lietuviško žodžio sklaidą, mūsų nacionalinės kultūros raidą garantuoja pirmiausia ypatingi, pačią didžiausią kultūrinę vertę turintys ir daugiausia kūrybinės energijos akumuliaciniai, tam tikros kultūrinės matricos. Joms priklauso nacionalinės bibliografijos rodyklės, bibliografiniai sąvada ir enciklopedijos, universalieji ir šakiniai žinyai. Visa tai pirmiausia ir sudaro mūsų šiuolaikinės kultūros pagrindą, kadangi minėtose rodyklėse, enciklopedijose ir sąvaduose sukaupta informacija geba išstisus dešimtmečius palaikyti gyvybines nacionalinės kultūros galias. Jais remdamiesi, mes tausojuame, puoselėjame ir kuriame lietuvišką autentišką kultūros tradiciją, saugome ir išlaikome tam tikrą mūsų, kaip nacijos, egzistenciją garantuojančią kultūrinę terpę.

Lietuviškieji slapyvardžiai aprėpia visą Lietuvos spaudos istoriją. Šioje knygoje labai gausu įvairialypės medžiagos, nors ji ir liečia tik vieną šios dvasinės kultūros srities aspektą – slapyvardžius. Tai veikalas, akumuliuojantis ne vienos kartos bibliografų bei knygotyriminkų darbą. Jo rengėjai, paaugoję daugelį kruopštaus triūso metų, iš esmės vadovavosi prof. Vlado Biržiškos išbandytu metodu. Prieš paskelbdamas slapyvardžių ir slapyraidžių ligi 1914 m. sąrašą *Lietuviškieji*

slapyvardžiai ir slapyraidės (1943)¹⁴, profesorius jau nemažai laiko buvo atidavęs retrospektyvinės bibliografijos sudarymui ir leidimui¹⁵. Aptariamojo *Sqvado* rengėjai ėjo savo pirmtakui iš paskos – ir ne tik jam, bet ir spaudos draudimo knygas iš naujo registravusiems, V. Biržiškos žinias tikrinusiems, lietuviškos spaudos įvairiose Rusijos, Lenkijos, Latvijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir kai kurių kitų valstybių bibliotekose ieškojusiems nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos sudarytojams. Nebus suklysta pasakius, kad šis fundamentalus veikalas galėjo pasirodyti tik po antrojo „Knygų lietuvių kalba“ tomo¹⁶, po C serijos „Lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos“ sąsiuvinį¹⁷. Taip pat *Sqvadas* negalėjo pasirodyti be „Knygų lietuvių kalba“ trečiojo tomo rengėjų paramos, be 1918–1940 metų „Knygų lietuvių kalba“ kontrolinio sąrašo (1997–2003)¹⁸, be „Lietuvių išėivijos spaudos bibliografijos“ (2002)¹⁹ ir kai

kurių kitų reikšmingų veikalų.

Lietuviškieji slapyvardžiai pasirodė taip pat ne iš karto: duomenys iš pradžių buvo skelbiami atskiromis knygomis, kukliai apibūdintomis kaip medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadaui²⁰, kviečiant visuomenę talkinti pildant duomenų bazę ir taisant pasitebėtus netikslumus. Pagaliau daugiau negu dešimtmetį rengtas nacionalinis slapyvardžių registras tapo prieinamas visuomenei. Žinoma, pasirodžius kitiems nacionalinės bibliografijos tomams, *Slapyvardžiai* po truputį bus pildomi, galbūt netgi taisomi. Tai – natūralus kiekvieno reikšmingo tokio pobūdžio darbo tolesnio gyvavimo kelias.

Apibendrinant galima padaryti keletą reikšmingų išvadų.

Lietuviškųjų slapyvardžių sąvadas – įdomias perspektyvas ir tolesnius darbus žadantis leidinys. Lietuvai, jos mokslininkams, tyrėjams ir kitiems kultūros kūrėjams šiuo metu

įsitvirtinti pasaulyje galima einant dviem keliais: tiriant istoriją ir gilinant ją ateitį formuojančius procesus. Tam tikra prasme šios strateginės kryptys nubrėžiamos ir *Slapyvardžiuose*. Jie bus pildomi įtraukiant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą ir moderniosios Lietuvos kultūros faktus, kaip Europai reikšmingų konceptų kūrimo garantą. Kol tai bus padaryta, svarbiausiu išlieka sudarytojo ir jam talkinusių asmenų padėtas pagrindas: spaudos draudimo metų, laikotarpio iki 1918-ųjų ir II-osios Respublikos slapyvardžių bei juos vartojusių asmenų duomenų bazė. Tad pagarbos nusipelno ne tik tai surinktos medžiagos apimtis. Ne mažiau reikšminga laikytina gyvai šio *Sqvado* puslapiuose jaučiama, galinga tų epochų kuriamoji galia. Galia, atvedusi į Vasario 16-ąją bei nepriugulmingos Lietuvos sukūrimą. Galia, išvedusi į Kovo 11-ąją bei nepriklausomos valstybės atkūrimą.

tuvos mokslų akademijos biblioteka; [sudarė Giedrė Sasnauskaitė, Rasa Pukėnienė, Ipolitas Ledas]. – Vilnius: Margi raštai; Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2004. – 565 p.

⁸ Žr.: Narbutas, S. Sarbievijaus poezijos leidimai XVII amžiuje // Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje: tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos poeto 400-ųjų gimimo metinių jubiliejui, medžiaga, Vilnius, 1995, spalio 19-21. – D. 1-2. – P. 290-295.

⁹ Žr.: Narbutas, S. „Karolomachijos“ akiračiai // Bojeris, L. Karolomachija. – Vilnius, 1992. – P. 164-168.

¹⁰ Žr.: Lazutka, S., Gudavičius, E. Deodato Septenijaus Goštautų „Panegirika“ // Lietuvos istorijos metraštis. – Vilnius, 1977. – 1976, p. 81-89.

¹¹ Valikonytė, I., Lazutka, S., Gudavičius, E. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). – Vilnius, 2001. – P. 56. B. Semaška minimas kai kuriuose dokumentuose, publikuotuose jau išėjusiuose Lietuvos Metrikos tomuose, pavyzdžiui, 1541 03 23 ir 1543 06 01 raštuose, žr.: Lietuvos Metrika: (1540–1541); 10-oji Teismų bylų knyga: (XVI a. pabaigos kopija). – Vilnius, 2003. – P. 171; Lietuvos Metrika.

– Vilnius, 1998. – Kn. 25, p. 291.

¹² Apie tai plačiau žr.: Ročka, M. Mykolas Lietuvis / [specialusis redaktorius S. Narbutas]. – Vilnius: Mokslas, 1988. – P. 9-43.

¹³ Tyla, A. Lietuviškos spaudos uždraudimas ir jo panaikinimas // Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas. – Vilnius, 2004. – T. 1, p. IX.

¹⁴ Biržiška, V. Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės. – Kaunas, 1943. – D. 1-2.

¹⁵ Biržiška, V. Lietuvių bibliografija. – Kaunas, 1924-1939. – D. 1-4.

¹⁶ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. – Vilnius, 1985-1988. – T. 2. 1862–1904, kn. 1-2.

¹⁷ Lietuvos bibliografija. Serija C. Lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Vilniaus universiteto biblioteka, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Kauno apskrities viešoji biblioteka. – Vilnius; Kaunas, 1991-2004.

¹⁸ Knygos lietuvių kalba, 1918-1940: kontrolinis sąrašas / [redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė]. – Vilnius, 1997-2002. – T. 1, šas. 1-8.

¹⁹ Vėlavicienė, S., Poškutė, B., Karalienė, E. Lietuvių išėivijos spaudos bibliografija,

1945-2000. T. I. Knygos lietuvių kalba : sisteminė rodyklė. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2002. – 755 p.

²⁰ Lietuviškieji slapyvardžiai : medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui / sudarė ir parengė Jonas Mačiulis ... [et al.] ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė. –

Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1995-2003. – T. 1-5.

UDK 01.001(474.5)

Retrospektyvinės bibliografinės apskaitos programa (iki 2010 metų)

Ižanga

Retrospektyvinės bibliografinės apskaitos uždavinys – maksimaliai išsamiai aprašyti valstybės ar tautos spaudinius ir kitų rūšių dokumentus nuo jų atsiradimo pradžios. Ji padeda išsaugoti valstybės (tautos) kultūrinį ir intelektualinį paveldą.

Lietuvių spaudos retrospektyvinė bibliografinė apskaita turi 180 metų istoriją. 1824 m. Kajetonas Rokas Nezabitauskis paskelbė 1545–1824 metais išleistų knygų ir rankraščių sąrašą „Surinkimas visokių raštų lietuviškų, žemaitiškų ir prūsiškai lietuviškų“. Šios rūšies bibliografiją vėliau plėtojo Laurynas Ivinskis, Piotras Kepenas, Jurgis Pliateris, Leonas Potockis, Janas Karlovičius, Oskaras Kolbergas, Mauricijus Mykolas Stankevičius, Juozas Angrabaitis, Morta Zauniūtė, Jonas Žilius-Žilinskas, Julijus Kuznecovas, Eduardas Volteris, Silvestras Baltramaitis, Anas Bruožis, Liudas Daukša. Fundamentinę lietuviškos spaudos rodyklę „Lietuvių bibliografija“ (4 d., 1924–1939) parengė Vaclovas Biržiška. Jo bibliografijos rankraščiai siekė laikotarpį iki 1926 metų. Taip pat svarbus bendrajai retrospektyvinei bibliografijai žurnalas „Knygos“ (1922–1926), kuriame aprašyta 1914–1923 m. spauda, lietuvių autorių publikacijos užsienio kalbomis ir kita medžiaga.

Sovietmečiu išleistos retrospektyvinės bibliografinės apskaitos rodyklės „Lietuvos TSR knyga“ (3 leidiniai, 1949–1953), „Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda“ (1955), „Lietuvos TSR periodika, 1940–1950“ (1952), „Lietuvos TSR žurnalų ir laikraščių straipsniai“ (5 leidiniai, 1954–1958), suvestinė bibliografijos rodyklė „Lietuvos TSR spauda“ (2 t., 1962–1982). 1969–1988 metais parengtos bibliografijos rodyklės „Lietuvos TSR bibliografija“ tomai, aprėpiantys 1547–1904 m. knygas ir kitų rūšių spaudinius lietuvių kalba. Išleistas kontrolinis sąrašas „Knygos lietuvių kalba, 1905–1917“ (2 d., 1977).

Atkūrus nepriklausomybę retrospektyvinės bibliografinės apskaitos darbai tęsiami. Išleista „Lietuvos TSR bibliografijos“ 1-ojo tomo papildymai ir pataisymai (1990), „Lietuvos TSR spaudos“ 3-iojo tomo 1-oji knyga (1992). Pasirodė kontroliniai sąrašai „Knygos lietuvių kalba, 1918–1940“ (t. 1, 1997–2003), „Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823–1940“ (1993), „XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas“ (1998) ir „XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas“ (2002), „XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos“ (1998). „Lietuvos bibliografijos“ C serijoje „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ išleisti 26 leidiniai. Lietuvos periodinių leidinių publikacijos suregistruotos iki 1919 metų imtinai, išskyrus 1908–1910 metus; Mažosios Lietuvos periodinių leidinių publikacijos – iki 1911 metų imtinai, išskyrus 1897 metus; kitur išleistų periodinių leidinių publikacijos iki 1903 metų, išskyrus 1897 metus.

Išėivių spaudos bibliografinę apskaitą ilgus metus tvarkė Aleksandras Ružancovas. Be „Knygų lentynos“, jis paskelbė retrospektyvinės bibliografinės medžiagos. 1966–1969 metų spaudiniai aprašyti metraščiuose „Lietuvių išėivių spaudos metraštis, 1966“ (1967), „Užsienio lietuvių spaudos metraštis, 1967“ (1968), „Lietuvių spaudos metraštis, 1968“ (1970) ir „Spaudos metraštis, 1969“ (1973). Lituaniistikos institutas 1977–1984 metais išleido Povilo Gaučio bibliografijos rodyklės „Lietuvių išėivių spaudos bibliografija“ (1970–1979 m. laikotarpis). Išėivių knygų lietuvių kalba suregistruotos Silvijos Vėlavičienės, Birutės Poškutės ir Eglės Karalienės leidinyje „Lietuvių išėivijos spaudos bibliografija, 1945–2000“ (t. 1, 2002).

Tvirtą pagrindą retrospektyvinei bibliografinėi apskaitai sudaro einamosios bibliografijos rodyklės „Bibliografijos žinios“ (1928–1943), „Spaudos metraštis“ (1957–1991), išėivių „Knygų lentyna“ (1948–1966).

Kaip matyti, lietuvių ir Lietuvos tautinių bendrijų spaudos retrospektyvinėje bibliografinėje apskaitoje yra daug spragų – nesuregistruota vokiečių Lietuvos spauda, neišsamios pokario spaudos rodyklės, nesubibliografuota pagrindinė spauda. Ypač juntamas Lietuvos kitakalbės spaudos rodyklių stygius. Laikas pradėti galvoti ir apie lietuviškų gramofono plokštelių ir kitų garso įrašų bibliografinę apskaitą.

Dabartinės retrospektyvinės bibliografinės apskaitos pagrindai pradėti kurti dar sovietmečiu. 1959 m. prie Knygų rūmų buvo sudaryta Nacionalinės bibliografijos redakcija (pirmininkas Antanas Venclova). 1960 m. patvirtinti pirmieji „Lietuvos TSR nacionalinės bibliografijos nuostatai“, kuriuose apibrėžtas retrospektyvinės bibliografinės apskaitos objektas,